

Päivi Korvajärvi ja Pirjo Markkola¹

Palkkatyö, patriarkaatti ja sukupuolistuneet rakenteet

Patriarkatin käsite on yksi nais-
tutkimuksen käytetyimmistä käsitteistä.
Luultavasti juuri siksi siitä esitetään hyvin
erilaisia ja ristiriitaisia näkemyksiä -
ehdotetaan jopa käsitteestä luopumista.
Yleensä patriarkaattilla kuvataan valta-
suhdetta, jossa miehet alistavat naisia
ja/tai vanhat miehet alistavat naisia ja nuo-
ria miehiä.

Erimielisyydet alkavat heti, kun aletaan
keskustella abstraktiotasosta, jolla patri-
arkaatti olisi käyttökelpoinen analyysin vä-
line. Vaikka käsitteen avulla voidaan
havaita naisten alistamisen jatkuvuus, on
se usein todettu erottelukyvyltään huonoksi

ja ylihistorialliseksi käsitteeksi (Barrett
1985, 15-16).

**Erilaisia patriarkaattiteorioita:
Christine Delphy, Heidi Hartmann
ja Sylvia Walby**

Patriarkaattiteorioita riittää moneen
tarkoitukseen. Osa teorioista selittää patri-
arkatin syntyä, osa sen muutosta ja osa
sen pysyvyyttä. Selitykset liikkuvat sekä
kokonaisyhteiskunnallisella tasolla että or-
ganisaatio- ja yksilötasolla. Myös teoreet-
tisia lähtökohtia riittää: juuria löytyy marxi-
laisen kapitalismiteorian ja psykoanalyysin
eri suuntausten väliltä. Tässä yhteydessä
keskitymme niihin teorioihin, jotka käsit-
televät kapitalistisen tuotantotavan ja patri-
arkatin yhteyksiä, koska olemme kiin-
nostuneita naisten alistuksesta ja sen
ehdoista palkkatyössä. Esittelemme ly-
hyesti Christine Delphyn, Heidi Hartmannin
sekä perusteellisemmin uusimman

¹ Kirjoituksemme on saanut alkunsa Tampereella
syksyllä 1987 toimineesta naistutkimuksen oh-
jausverkoston pienryhmästä, jossa teemana oli työn
sosiologia ja sen käsitteistö. Kirjoittajien lisäksi ryh-
mään osallistuivat Riitta Järvinen ja Merja Kinnunen.
Ohjaajana toimi Liisa Rantalaiho.

mielenkiintoisen tutkijan Sylvia Walbyn teorioita.

Eräs näkökulma näihin yhteyksiin on problematisoida tuotannon käsite ja ulottaa se myös kotitaloustuotantoa koskevaksi, jolloin kotitaloustuotanto nähdään sukupuolten välisten suhteiden perustaksi yhteiskunnassa. Tällaista kantaa edustaa Christine Delphy (Delphy 1977).

Delphy esittää, että kotitaloustuotanto on nyky-yhteiskunnan toinen tuotannon muoto, toinen on kapitalistinen. Sukupuolten välinen eriarvoisuus on peräisin nimenomaan kotitaloustuotannosta, jossa aviomies riistää vaimon työtä. Olennaista Delphyn analyysissä on, että hän erottaa toisistaan työn tehtäväsäällön ja tuotantosuhteiden luonteen. Hänen mielestään on absurdia nimittää tuotannoksi viljan kasvattamista, mutta ei leivän leipomista kotona. Delphyn analyysi talonpoikaisesta pientuotannosta Ranskassa osoittaa, että kotivaimon tekemät tuotteet voidaan ostaa myös markkinoilta. Siksi olisi epäloogista pitää vain myynnissä olevia tuotteita tuotannon sfääristä peräisin olevina, koska olennainen tehtävä on sama ja vain suhteet, joiden alaisena tuotteet valmistetaan, ovat erilaiset. Delphyn mielestä naisten suhdetta tuotantoon ei määrääkään heidän suorittamiensa tehtävien sisältö, vaan niiden yhteiskunnallisten suhteiden luonne, joiden puitteissa he tekevät työtään. Delphy keskittyy tarkastelemaan patriarkaalista suhdejärjestelmää kotitaloudessa, mutta ei sen ulkopuolella. Kotitaloustuotannon ja kapitalistisen tuotantotavan keskinäiset suhteet jäävät hänen analyysissään syrjään.

Toinen ryhmä patriarkaatin ja kapitalismin yhteyksiä käsitteleviä teorioita ovat ne, joissa sukupuolten väliset suhteet nähdään kahden toisistaan riippumattoman järjestelmän, kapitalismin ja patriarkaatin, vuorovaikutuksen tulokseksi. Heidi Hartmann näkee ne erillisinä rakenteina, jotka

ovat toisistaan analyytisesti riippumattomia. Nykyisessä länsimaaisessa yhteiskunnassa ne kietoutuvat rakenteellisesti yhteen. (Hartmann 1981)

Hartmann määrittelee patriarkaatin miesten välisten sosiaalisten suhteiden verkostoksi, jolla on aineellinen perusta. Verkosto on hierarkkinen, mutta siitä huolimatta se luo miesten keskinäisen riippuvuuden ja solidaarisuuden. Tämä tekee heidät kykeneviksi dominoimaan naisia. Työn eriytyminen sukupuolen mukaan ja perhepalkka osoittavat, kuinka kapitalismi ja patriarkaatti ovat keskinäisessä yhteydessä. Miehet ovat organisoituneet yhteen sulkeakseen naiset pois osasta työmarkkinoita. Siksi naisten palkat ovat huonot, minkä takia he taas ovat riippuvaisia miesten palkoista. Miehet vaativatkin itselleen ns. perhepalkkaa, jolla voisivat elättää koko perheen. Hartmannin teoriaa on monesti kritisoitu taloudellisesta determinismistä ja siitä, että patriarkaatti kehittyy ja muuttuu tuotantosuhteiden funktiona (esim. Scott 1986, Jónasdóttir 1987).

Esitetystä kritiikistä huolimatta Sylvia Walby pitää näitä kahta teoriaa oman patriarkaattiteoriasensa perustana (Walby 1986). Sylvia Walby erittelee naisten asemaa ja sukupuolten välisiä suhteita palkkatyössä ja tuotannossa. Hän lukee tuotannoksi sekä kapitalistisen tavaratuotannon ja palkkatyön että kotitaloustuotannon. Hänen mielestään tuotannon ja uusintamisen erottaminen erillisiksi toiminnan sfääreiksi on perustelematonta: kaikki kotityö on tuotantoa.² Tässä hän yhtyy Delphyn

2 Tämä kanta poikkeaa esimerkiksi Liisa Rantalaihon, Raija Julkusen ja Leena Alasen *Miesten tiede, naisten puuhut* -kirjassa esittämistä näkemyksistä (Rantalaiho 1986). Vm. kirjoittajat päätyvät varsin yksimielisesti siihen, että uusintaminen ja tuotanto eivät ole naistutkimuksessa kaksi erillistä yhteiskunnan aluetta, vaan uusintaminen on näkökulma ihmisten (naisten)

näkemykseen.

Walbyn teoriassa viehättää lupaus esittää naiset toimijoina, jotka vastustavat alistustaan. Näkemys, että naisten alistettu asema työmarkkinoilla vie naiset alistettuun asemaan kotitaloudessa, vaikuttaa myös poikkeukselliselta. Useinhan esitetään, että perhe ja perhevelvoitteet määräävät naiset alistetuiksi työmarkkinoillakin.

Walby esittää, että patriarkaatin käsite on erottelukykyinen silloin, kun se nähdään toisiinsa kiinnittyneiden rakenteiden järjestelmänä, jonka kautta miehet riistävät naisia. Patriarkaatti on aina olemassa artikuloituneena johonkin toiseen järjestelmään, kuten kapitalismiin, ja se muodostuu toisiinsa kiinnittyneistä suhteellisen itsenäisistä toiminnan alueista. Keskeisiä alueita ovat kotitaloustyö, palkkatyö, valtio, miesten väkivalta ja seksualiteetti.

Walbyn teoriassa on kolme perusteisia: 1) tuotannon käsite ulottuu naisten tekemään kotitaloustyöhön; 2) kotitalouden ulkopuolella on patriarkaalinen suhdejärjestelmä; 3) kapitalismin ja patriarkaatin suhde on ristiriitainen ja jännitteinen.

Kotitaloustuotanto muodostaa Walbylla - Delphyn tapaan - patriarkaalisen tuotantotavan ytimen. Tuottava luokka ovat kotona olevat vaimot tai kotityöntekijät. Aviomiehet muodostavat ei-tuottavan ja riistävän luokan. Työn kohteena on aviomies, jonka työvoimaa vaimo työllään uusintaa. Tuotantovälineitä ovat naisen keho (erityisesti lisääntymisen mielessä) ja koti. Kotitaloustuotanto on Walbylla siis eräänlaista privaattia "pienoiskapitalismia", jota hän analysoi yhteiskunnallistuneiden tuotantosuhteiden käsitteillä.

Silti hänen mielestään patriarkaalisen tuotantotavan avainpiirre on se, että tuotantosuhteet ovat yksilöiden välisiä henkilösuhteita. Ne ovat privatisoituneita

toiminnan sisältöön.

suhteita, joissa tuottajalla on yksilöllinen kontakti yhteen aviomieheen. Heteroseksuaalisuuden institutionalisointi onkin patriarkaatile välttämätön - ilman sitä patriarkaalista tuotantotapaa ei ole. Walbylle kotityö merkitsee korostuneesti työvoiman tuotantoa, ei esimerkiksi lasten kasvatusta tai kulttuuriperinnön siirtämistä jälkikasvulle.

Palkkatyö on Walbyn näkemyksen mukaan tärkein ihmisten toiminta-alue, jossa patriarkaalinen tuotantotapa artikuloituu kapitalismin kanssa. Patriarkaaliset suhteet kontrolloivat naisten pääsyä työmarkkinoille ja kiinnittävät naiset kotitalouteen. Konkreettisena eri intressiryhmien toimintana voi kontrollin muodot ryhmittää kahtaalle: naisia otetaan vain tiettyihin ammatteihin ja naisia karkoitetaan pois toisista ammateista. Erilaisia virallisia ja epävirallisia säädöksiä ja käytäntöjä, jotka sulkevat naisia pois työmarkkinoilta, pitävät yllä miesten hallitsemat ammatti-liitot ja muut organisaatiot, työnantajat ja valtio. Valtion toimet täytyy nähdä tuloksina erilaisten intressiryhmien poliittisista taisteluista. Juuri poliittisella tasolla valtiolla on suhteellinen itsenäisyys, joka ei palaudu talouteen.

Tämä on tärkeä huomautus, kun ajatellaan suomalaista tai yleisemmin pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Hyvinvointivaltiota on nimittäin ollut monia ristiriitaisia seurauksia naisille (vrt. Siim 1987). Hyvinvointivaltio on sekä mahdollistanut naisten palkkatyötä että samalla luonut syvää miesten ja naisten hierarkkista työnjakoa. Olennaisia ovat paitsi kapitalistiset ja patriarkaaliset intressit, myös naisten omat intressit suhteessa valtioon.

Uusintuuko patriarkaatti ilman naisia?

Walbyn panos patriarkaatin ja kapitalismin yhteydestä käytävään keskusteluun on patriarkaalisen tuotantotavan erittelemi-

nen palkkatyön intressiryhmien perspektiivistä. Walby siis selvittää, mitä kotitaloustuotannon patriarkalaisuus tarkoittaa palkkatyöstä käsin. Hän ei tarkastele niinkään patriarkalaisen tuotantotavan alkuperää tai muutosta, vaan sen pysyvyyttä ja uusintumista.

Patriarkatin uusintuminen palkkatyössä palautuu tässä teoriassa erilaisiksi valtion, ammattiyhdistysliikkeen ja muiden organisaatioiden toimenpiteiksi, jotka ovat johtaneet sukupuolen mukaisiin työnjaollisiin suhteisiin. Oletuksena on, että palkkatyön alueella pyrkivät miehet ryhmänä pitämään yllä kotitaloustuotannon patriarkaalista tuotantotapaa. Walbyn esimerkit työntekijäjärjestöjen suhtautumisesta työajan lyhentämisen ja muihin suojelutoimenpiteisiin antavat ymmärtää, että brittiläinen ay-liike on pyrkinyt varjelemaan miestyöläisten etuja suhteessa naisiin. Naisten sulkeminen pois työmarkkinoilta ja toimet, joilla naisten työt luokiteltiin alempiarvoisiksi, jäivät kuitenkin irrallisiksi ilmiöiksi vailla yhteyksiä muuhun yhteiskuntahistoriaan. Samalla tämä ammattiyhdistysliikkeeseen painottuva empiirinen tarkastelu jättää varsin ongelmallisella tavalla miestyöläiset ja heidän järjestönsä keskeiseen asemaan naisten sortajina.

Patriarkaatiteorioiden ongelmana onkin usein, että niiden avulla on vaikea hahmottaa naisia toimijoiksi, jotka vastustaisivat alistustaan. Myös Walbylla käy näin. Hän jättää toteamisen asteelle, etteivät naiset ole mukisematta alistuneet sorrettaviksi. Tutkittaessa naisia toimijoina ei vielä riitä naisten vastarinnan selvittäminen, vaan merkitykselliseksi nousevat naisten omat intressit. Tällöin kuva historiallisesta kehityksestä muodostuu moniulotteiseksi sekä samalla problemaattisemmaksi ja ristiriitaisemmaksi kuin esimerkiksi Walbyn teoriassa.

Hyvä esimerkki naisten intressien analysoinnista on Irma Sulkusen tutkimus

suomalaisesta raittiusliikkeestä ja naisasialiikkeestä vuosisadan alussa. Tällöin keskiluokkaiset naiset itse muutoilivat käsitystä "naiskansalaisuudesta" ja pitivät emansipatorisen naiskuvan ytimenä uutta äidillisyyttä. (Sulkunen 1987, 164) Naisten yhteiskunnallisena tehtävänä oli äidillisyyden toteuttaminen. Walbyn, Hartmannin tai Delphyn tulkintaan tällaiset intressit eivät mahdu. Näissä teorioissa naiset jäivät liian yhtenäiseksi ryhmäksi, jonka sisällä ei näy keskenään erilaisia ja ristiriitaisia intressejä.

Walby tarkastelee työelämässä tapahtuneita muutoksia ja naisiin kohdistuneita syrjinnän mekanismeja 180 vuoden aikana, mutta kotitaloustuotannossa tapahtuneet muutokset hän jättää vaille arviointia, jolloin analyysistä tulee paradoksaalisesti historian. Naisten omien intressien selvitys olisi voinut auttaa ymmärtämään kotitaloustuotannolle annetun kulttuurisen merkityksen muutosta ja sen kautta naisten omaa käsitystä patriarkalisesta tuotantotavasta.

Vapauttaako palkkatyö ja avioliiton kumoaminen?

Walbyn teorian perusteella naisten alisteinen asema ei purkaudu ilman täysią oikeuksia palkkatyössä - so. ilman samoja oikeuksia kuin miehilläkin. Naisten pitäisi siis siirtyä privaatilelta riiston alueelta myös yhteiskunnallistuneiden tuotantosuhleiden sisältämän riiston alaisiksi.

Suomessa naiset ovat näin tehneet. Ammatissa toimivasta väestöstä miehiä ja naisia on kuta kuinkin yhtä suuri osuus. Walbyn teorian perusteella tästä pitäisi olla seurauksia naisten asemalle sekä kotitaloudessa että palkkatyössä. Kotitöistä naiset, varsinkin pienten lasten äidit, tekevät kuitenkin huomattavasti suuremman osan kuin miehet (Naiset ja miehet työelämässä 1985, 20). Toisaalta myös miehet tekevät kotitöitä. Mikä merkitys

tällä on ollut naisten asemalle palkkatyössä? Naisten ja miesten työ- ja koulutusalat ovat joka tapauksessa pysyneet sukupuolen mukaisina; työmarkkinat ovat eriytyneet naisten ja miesten ammatteihin. Edelleen naiset saavat - paremmasta koulutuksestaan huolimatta - huonompaa palkkaa kuin miehet, naiset ovat paljolti hierarkioiden alatasoilla eivätkä naisten alat ole yhteiskunnallisesti yleisesti arvostettuja (Anttalainen 1986, Lehto 1988). Palkkatyön ja kotitalouden keskinäinen riippuvuus ja vastavuoroinen vaikutussuhde ei olekaan itsestään selvyytä, kun tarkastellaan asiaa konkreettisesti - tässä tapauksessa Suomessa.

Walbyn teorian mukaan patriarkaalinen tuotantotapa perustuu heteroseksuaaliseen parisuhteeseen. Vain institutionalisoitunut homoseksuaalisuus tai lesbolaisuus poistaisi sen, ettei naisen ja miehen välinen suhde kotitaloudessa olisi patriarkaalisen tuotantotavan keskus. Tästä nousee heti kaksi kysymystä. Ovatko yksinelävät naiset ja miehet vapaita työelämän patriarkaalisista suhteista? Toinen kysymys koskee homo- tai lesboparin kotitaloustuotantoa. Miten siihen sopii ajatus kotitalouden patriarkaalisesta tuotantotavasta? Heteroseksuaalisen parisuhteen institutionalisoinnista seuraa, että myös yksineläjän ja homo- tai lesboparin asema määrittyy avioliittoinstituution kautta. Jos parisuhteiden määrittymisen ja luokittelun pohja olisi laajempi kuin nykyään, murtaisiko se kulttuurisesti patriarkaalista tuotantotapaa ja mitkä olisivat sen seuraukset palkkatyön patriarkaatille? Myöskään heteroseksuaalisissa parisuhteissa ei palkkatyön ja kotitaloustuotannon keskinäinen riippuvuus ja vastavuoroisuus ole itsestään selvä asia.

Uudet kysymykset - sukupuolistuneet rakenteet

Erilaisia yhteiskunnallisia todellisuuksia

jäsentävät patriarkaattiteoriat houkuttelevat analysoimaan suomalaisen palkkatyön rakenteita, esimerkiksi ay-liikkeen menettelytapoja suhteessa naisiin. Onhan meillä edelleen voimassa naisten yötyökielto, ja naisten pääsyä koulutukseen ja virkoihin on rajoitettu. Lakisääteisiä esteitä Suomessa on enää vähän, mutta silti työmarkkinat ovat varsin pysyvästi jakautuneet kahtia ja esimerkiksi palkkauksellinen epätasa-arvo on näkyvä. Nykypäivän tilanteesta voi kysyä, onko esimerkiksi sillä, että metalliteollisuudessa työskentelevät naiset ovat pääsääntöisesti kahden alimman palkkaryhmän tehtävissä, jotakin tekemistä miesten vallan kanssa?

Näyttää siltä, etteivät teoriat erillisestä patriarkaatista tai kapitalismista tai niiden vuorovaikutuksesta riittävästi analysoimaan sukupuolten välistä eriarvoisuutta suomalaisessa palkkatyössä, vaan tärkeiksi nousevat ne asiat, jotka esittelemistämme teorioista on jätetty pois: erityisesti kulttuuri, kasvatusta ja seksuaalisuus. Sylvia Walbyn teorian pohjalta voimme tehdä tärkeän kysymyksen: miten Suomessa sukupuolten väliset suhteet ovat historiallisesti kasaantuneet aina aikaisemmin tehtyjen ratkaisujen päälle? Kysymystä täytyy kuitenkin vielä jatkaa ja kysyä: miten suomalaisten miesten ja naisten ylläpitämät merkitysrakenteet uusintavat ja vakiinnuttavat aina uudelleen näitä kasaantumia?

Perustavanlaatuinen ongelma on, ovatko palkkatyön patriarkaatit ja patriarkaaliset suhteet peräisin tuotannosta - vaikka yksityisenkin sfäärin tuotannosta. Ainakaan suomalaisessa yhteiskunnassa naisten asema palkkatyössä ja kotitaloudessa ei ole suorassa vastaavuussuhteessa. Anna G. Jónasdóttir (1987) on esittänytkin monien marxilaisesti orientoituneiden feminististen teorioiden perusongelmaksi niiden sitoutumisen kapitalismin yhteiskuntateoriaan ja sen tuotanto- ja luokkasuhteisiin. Naistutkimuksen pitäisi esittää oma yhteiskunta- ja historiateoria,

jonka lähtökohtana ovat seksuaaliset suhteet ja käytännöt. Taloudelliset suhteet, kapitalistinen järjestelmä ja ideologia voivat antaa vain puitteet, joissa toimivat ihmiset liikkuvat, kun he toteuttavat mahdollisuuksiaan sukupuolisina ihmisinä. Tämä vaikuttaa kieltämättä rajulta vaatimukselta. Joka tapauksessa kotitalous ja perhe sekä miehen ja naisen suhde ovat jotakin muuta - ja nykypäivän Suomessa pääasiassa jotakin muuta - kuin tuotannollinen yksikkö, jossa tuotetaan miehen työvoimaa. Perheen toimintaa eivät suuntaa vain talous ja kapitalismin (miehiset) tarpeet. Naisten asemassa on kysymys muustakin kuin kapitalistisen talouden toiminnasta.

Jónasdóttirin lisäksi ovat sekä historioitsija Joan W. Scott (1986) että yhteiskuntatieteilijät Jeff Hearn ja Wendy Parkin (1987) tulleet hyvin samankaltaisiin johtopäätöksiin sukupuolen merkityksestä. Hieman eri painotuksin he korostavat, että sukupuoli on sosiaalisia suhteita konstituiva elementti, ja että sukupuoli on tärkeä erityisesti yhteiskunnan valtasuhteita tutkittaessa.

Ongelmia täytyy lähteä purkamaan muualtakin kuin näkyvistä alistussuhteista, naisten huonommasta palkkauksesta ja ammatillisesti alemmista asemista. Suuri osa sukupuolten välisiä suhteita ja niiden kulttuurisia rakenteita on näkymättömiä. Niitä on vaikea tutkia. Työpaikoilla ja organisaatioissa ei voi erottaa jotakin osaa, jossa sukupuolten välisiä suhteita ei olisi olemassa. Sukupuoli ja sukupuolisuus ei ole työpaikalla tai organisaatiossa työntekijöistä irrallinen sosiaalinen ulottuvuus. Tämä asettaa uusia haasteita tutkimukselle. Sen sijaan, että pohdittaisiin, mikä on kahden eri rakenteen vuorovaikutus, pitäisi päästä käsiksi siihen, miten palkkatyön rakenteet ovat läpikotaisin sukupuolistuneet.³ Kiinnostavampaa kuin väittely naisten alistuksen alkuperästä ovat

kysymykset sen uusintumisesta ja muuttumisesta.

Kun lähdetään siitä, että yhteiskunnalliset rakenteet syntyvät, uusintuvat ja myös muuttuvat ihmisten toiminnassa, keskeiseksi nousee ihmisten toiminta ja sen tutkimus. Sukupuolistuneiden rakenteiden tutkimuksessa korostuvat silloin symbolit, normatiiviset käsitteet ja merkitykset, joissa sukupuoli artikuloituu (vrt. Scott 1986). Sekä subjektiivisen että yhteiskunnallistuneen sukupuoli-identiteetin muodot ovat ydinongelmia ihmisten toiminnan tutkimuksessa. Palkkatyön osalta ovat keskeisiä sellaiset asiat kuin mikä työ kulttuurisesti katsotaan eri sukupuolille sopivaksi, minkälaisiin tehtäviin nainen ja mies katsotaan päteviksi ja minkälaisia kvalifikaatiota arvostetaan. Kuka näitä määrittelyjä pitää yllä ja minkälaisia määrittelyjä naiset ja miehet eri asemissa uusintavat?

Paluu yhteiskuntatieteiden ja yhteiskuntahistorian perusteisiin on välttämätön. Ydinkysymys on tässä tapauksessa sukupuolistuneiden rakenteiden pysyvyyden ja muutoksen sekä sukupuolisubjektien toiminnan välinen suhde ja vuorovaikutus. Millä tavalla sukupuoli jäsentää palkkatyön organisaatioita? Miten se ilmehee suomalaisessa yhteiskunnassa?

Lähteet:

Anttalainen, Marja-Liisa: Sukupuolen mukaan kahtiajakautuneet työmarkkinat Pohjoismaissa. Naistutkimusmonisteita 1:1986. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta; Helsinki 1986.

Barrett, Michèle: Nykyaajan alistettu nainen. Vastapaino; Jyväskylä 1985.

Delphy, Christine: The Main Enemy. Women's Research Center; London 1977.

Hartmann, Heidi: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union. Kirjassa Lydia Sargent (ed.): Women and Revolution. The Unhappy Marriage of

³ Englannin kielessä käytetään ilmaisua *gendered*.

Marxism and Feminism. Pluto Press; London 1981.

Hearn, Jeff ja Parkin, Wendy: Sex at Work. The Power and Paradox of Organisation Sexuality. Wheatsheaf Books; Brighton 1987.

Jónasdóttir, Anna G.: Patriarkat, marxism och tväsystemteori. Häftnen för Kritiska Studier 4/1987.

Lehto, Anna-Maija: Naisten ja miesten työlöt. Tutkimuksia Nro 138. Tilastokeskus; Helsinki 1988.

Naiset ja miehet työelämässä. Tutkimuksia Nro 116. Tilastokeskus; Helsinki 1985.

Rantalaiho, Liisa (toim.): Miesten tiede, naisten puuhut. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta. Vastapaino; Jyväskylä 1986.

Scott, Joan W.: Gender: A Useful Category of Historical Analysis. The American Historical Review. Vol 91, Number 5, December 1986.

Siim, Birte: The Scandinavian Welfare States - Towards Sexual Equality or a New Kind of Male Domination? Acta Sociologica 4/1987, s. 255-270.

Sulkunen, Irma: Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro Risto et al.: Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä; Helsinki 1987.

Walby, Sylvia: Patriarchy at Work. Patriarchal and Capitalist Relations in Employment. Polity Press; Cambridge 1986.